

מאירה וייס. על גופתם המתה: כוח וידע במכון הלאומי לרפואה משפטית. תל אביב: רסלינג, 2014. 221 עמודים

עדי פינקלשטיין*

הספר על גופתם המתה הוא מחקר אנתרופולוגי העוסק במכון לרפואה משפטית באבו כביר. "המכון [...] הוא טרמינל של גופות שיש לזהות ולבדוק אותן" (עמ' 9), כותבת המחברת, מאירה וייס, בשורות הראשונות של הספר. ואולם למי שחשבו שעיסוקו של הספר במוות ובמתים, במהלך הקריאה מתברר שלא כך הדבר. המוות אינו נוכח במכון והגוף המת שמתארת וייס שוקק חיים. אין המדובר בחיים מיסטיים של נשמה ורוח, חיים שלאחר המוות, כי אם בחיים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים. הספר מתאר את תפקידו של המכון לרפואה משפטית בכינונו של הגוף המת בחברה הישראלית: "המכון מתפקד בעת ובעונה אחת כשומר הסף של גבולות הקולקטיב הישראלי וכמייקרוקוסמוס של החברה הישראלית כולה" (שם). פעילותו נוגעת בלבם של קונפליקטים חברתיים רבים ומשעתקת את הגבולות המוחשיים והסמליים שבין יהודים ללא-יהודים, פלסטינים לישראלים, חיילים לאזרחים.

כמה מהאירועים הטרגיים שהתרחשו במבצע "צוק איתן" - ההכרזה על היותו של סגן הדר גולדין חלל צה"ל ועל היותו של סמ"ר אורון שאול חלל צה"ל שמקום קבורתו לא נודע - ממחישים הלכה למעשה את מקומו של השיח על הגוף המת בלב לבם של החיים בישראל ואת תפקידו של המכון לרפואה משפטית בכינון השיח הזה (אפרתי, 2014). מצד אחד הם מדגימים את תפקידה של העבודה המדעית לספק אמת אובייקטיבית על הגוף המת, "אמת טהורה" המנותקת מהקשר, ובמקרה זה - זיהוי של גופות החיילים. מן הצד האחר הם מעידים על כך שהמדע, שנציגתו כאן היא הרפואה המשפטית, לעולם פועל בתוך הקשר כלשהו - צבאי, פוליטי, מדיני, דתי, חברתי ותרבותי (Latour, 2004) - ושאותה "אמת" נטועה בשיח, מעוצבת על ידו ומעצבת אותו (פוקו, 2008).

אקדים ואומר שגם סקירה זו אינה אובייקטיבית. אני זוכרת היטב את קולה של וייס כשחלקה איתנו, תלמידיה באוניברסיטה העברית בתחילת שנות האלפיים, רשמים ראשונים מעבודת השדה שערכה במכון לרפואה משפטית. במסגרת אחד הקורסים ערכנו סיור במכון. אני זוכרת את האלונקה בחצר, "ממתינה", כך נדמה היה לי, לגופה הבאה שתגיע, את צנצנות הזכוכית הגדולות הניצבות שורות-שורות על אצטבות ארוכות, את האוויר הדחוס ואת המחנק שחשתי ב"לב המאפליה" (עמ' 16). אני זוכרת את ההקלה כשהסתיים הסיור, שער הברזל נסגר מאחורינו ויכולתי שוב להסתנוור מאור השמש. כמובן, אין בחוויה הפרטית להעיד במאום על עבודת המכון, אלא אולי רק על התפיסות התרבותיות הרווחות לגבי הרפואה המשפטית, שעליה כותבת וייס:

רובנו איננו מכירים את עולם המושגים ושיטות העבודה שלה. [...] [היא] נצבעת בצבעים "אפלים" גם בשל עיסוקה האינטימי באלימות גופנית. [...] רוב הסוגיות שהיא בוחנת

* החוג לסייעוד, הפקולטה למדעי החיים והבריאות, המרכז האקדמי לב; תוכנית אדם ורפואה, בית הספר לרפואה, האוניברסיטה העברית תודתי לצביקה אור על הערותיו המועילות.

קשורות לרוע אנושי, אישי או קולקטיבי. יתכן שזו הסיבה לכך שחדרי המתים ממוקמים תמיד במרתפים, מבודדים מכל עין ציבורית בוחנת (שם).

ספרה של וייס מבוסס על עבודת שדה אנתרופולוגית שערכה במכון בין השנים 1995-2002 בקירוב, עבודה שכללה תצפיות ממושכות, ראיונות וניתוח מסמכים. שבעת פרקי הספר מדגימים את הטענה המרכזית, כי המכון משמש צומת שנפגשים בו תהליכים חברתיים. הספר מתאר כיצד ממיון הגופות שהגיעו למכון ומהטיפול בהן נוצרת עבודת גבולות, קרי כינון גבולות הזהות הקולקטיבית של החברה הישראלית. וייס ממשיכה ומפתחת את טענתה שקיים "גוף נבחר" (Weiss, 2002) - הגוף היהודי, הגברי, ההטרוסקסואלי, האשכנזי, השלם והמושלם מבחינה רפואית וגופנית. לטענתה, החברה הישראלית מאדירה את הגוף הנבחר ומדירה את הגוף האחר (לדוגמה, הפלסטיני). עבודת הגבולות במכון מבטאת ומשעתקת את ההיררכיה של הגופים, שבראשה עומד החייל. הגבול המרכזי המתואר בספר הוא בין יהודים ללא-יהודים. נושא זה נדון בפרק השני, המתאר כיצד תפקד המכון כשומר על הזהות הקולקטיבית-יהודית בזמן אינתיפאדת אל-אקצא ובזמני הפיגועים, ובפרק הרביעי, המתאר את הקונפליקט בין ההנחיות ההלכתיות ובין ההנחיות המדעיות בכל הנוגע לזיהוי חלקי גופות של חיילים. גבול נוסף שמתארת וייס עובר בין חיילים לאזרחים. נושא זה נדון בהרחבה בפרק השישי, שעניינו קציר האיברים במכון. פרקים אחרים עוסקים בפרשת ילדי תימן, שעלתה לכותרות בשנים 1996-1998 (הפרק החמישי), ובקשר שבין המכון ובין אלימות פיזית בהקשרים משפחתיים ופוליטיים (הפרק השביעי).

הפרק השלישי, הקצר ביותר מבין השבעה, מרתק ומטריד בעת ובעונה אחת. הוא מתאר כיצד אנשי המכון תופסים את תפקידם הציבורי (או לפחות תפסו אותו בעת ההיא) "כשליחיו של הקולקטיב הישראלי-יהודי-ציוני" (עמ' 89) וכיצד תפיסה זו מעצבת את עבודתם המקצועית. הפרק עוסק בנתיחת גופתו של יצחק רבין, שנרצח בשנת 1995. כפי שמתארת וייס, גופתו של רבין המשיכה לחיות גם כאשר פסק לבו מפעום: "אחת התופעות המעניינות בהקשר זה היא שבד בבד עם מותו הפיזי, נדחה מותו החברתי של רבין, נעלמה קבורתו" (עמ' 85). הראיונות שקיימה עם אנשי הרפואה המשפטית ממחישים כיצד עיצב האתוס התרבותי של "הגוף הנבחר", "שרכין ייצג אותו באופן אידיאולוגי" (עמ' 89), את ההחלטות הרפואיות שהתקבלו במכון בזמן אמת. בסופו של הספר וייס מגיעה למסקנה שבמדינה דמוקרטית נחוץ מכון לרפואה משפטית כדי להגן "על 'החיים החשופים' של 'הגוף האחר'" (עמ' 187). אולם היא מדגישה כי דווקא בשל כך "עלינו להוציא אותו [את המכון] מחוץ לתחומי האפלה, ולהקפיד על היותו גוף מקצועי, חזק ושקוף" (שם).

לאורך הספר שזורה עלילת משנה: צעידתה של וייס בדרכה הסבוכה של עבודת השדה האנתרופולוגית. היא נעה עקב בצד אגודל בין הרצון לדעת, להבין את הסיפור שבמוקד ולהפוך את הזר למוכר, לעתים עד כדי הזדהות עמו, ובין ההזרה מהמוכר לצורך ניתוח והסקת מסקנות. תנועת המטוטלת הזו, בין הזר למוכר וחוזר חלילה (חזן, 1992), מוכרת היטב לעוסקים במחקר אתנוגרפי. האנתרופולוגית נדרשת להתמודד עם המתח שעלול להיווצר בין מחויבותה האישית והמוסרית לאינפורמנטים ובין חובתה המקצועית, ובנסיבות מסוימות גם הציבורית. עם השנים למדה להכיר את האינפורמנטים שנתנו בה אמון ולהעריך אותם מקצועית ואף התיידדה עמם; אולם היא מחויבת לחשוף את המתחים והסתירות של המציאות שנחשפת בפניה. תהליך זה מערער לעתים על גבולות ומוסכמות חברתיים, שלא פעם הם בבחינת טאבו (Weiss, 2001). המחברת מסיימת את ספרה באמירה כי "...גם אני לימדתי את הסטודנטיות והסטודנטים שלי

